

Jannika Lassus

HJÄLPVERBET "KAN" OCH DESS BETYDELSE I BROSCHYRER TILL BARNFAMILJER

1. Inledning

När vi skriver eller talar finns det alltid en mottagande part. Jag som skribent har en föreställning om ämnet jag skriver om och om dig som läser, och du har din egen föreställning om samma ämne och om mig som avsändare för meddelandet. I vardagliga situationer har vi oftast liknande föreställningar om det vi talar eller skriver om, och kommunikationen löper i de flesta fall smidigt då vi umgås med människor som vi känner väl. Men i en institutionell kommunikationssituation känner deltagarna sällan varandra. Institutionens representant är dessutom väl förtrogen med det aktuella ämnet medan klienten sällan är lika insatt. Detta kan leda till problem, i synnerhet om någondera parten inte tydligt säger hur saker och ting förhåller sig utan talar eller skriver oprecist eller med garderingar. Ett sätt att gardera sig är att använda markörer för förhållningssätt eller modalitet. Sådana är t.ex. satsadverbial (såsom *kanske, inte, antagligen*) eller hjälpverb, som i denna funktion brukar kallas modala hjälpverb. Dessa är *behöva, böra, få, förmå, hinna, kunna, lär, må, måste, orka, skola, slippa, vilja* (Svenska Akademiens grammatik [SAG] 4: 282 ff.). I denna artikel diskuteras funktionerna hos det modala hjälpverbet *kunna* i en sakprosa-genre, nämligen informationsbroschyrer från socialförsäkringsinstitutioner.

Syftet med denna undersökning är att i första hand kvalitativt men också delvis kvantitativt analysera betydelsen i satser med det vanliga hjälpverbet *kunna* i broschyrer från socialförsäkringsinstitutioner samt att se hur subjeksreferenterna omnämns i satserna. Analysen görs i en delvis kritisk belysning med hänsyn till den maktposition institutionerna har i förhållande till broschyrläsarna, dvs. klienterna. Detta perspektiv kunde kallas kritisk diskursanalys (bl.a. Fairclough 1989/2001) eller enbart kritisk textforskning. Förutom att institutionens maktposition är synlig i texterna är institutionen också något av en portvakt avseende läsarens möjlighet att få bidrag (se t.ex. *Port och portvakt*).

Denna undersökning av hjälpverbet *kunna* i presensformen *kan* består av två delar. Först definieras i vilka betydelser hjälpverbet *kunna* i formen *kan* används i materialet. Därefter ser jag på vilka deltagare som fungerar som subjekt eller osynlig Aktör i satser med *kunna* som finit verb i formen *kan*.

Kunna, som här analyseras utifrån dess presensform *kan*, är ett hjälpverb med många betydelser. Ofta kan det ange en möjlighet (SAG 4: 298), men det lämnar satsens utsaga öppen. Hjälpverbet modifierar den sats där det förekommer och betydelsen blir beroende av tolkningen i kontexten – en tolkning som dessutom kan variera beroende på vem läsaren är. Jag menar att en riklig användning av *kan* bidrar till att göra texten och dess instruktioner svåra att greppa. Här är avsikten därför också att tolka vilken betydelse satserna med *kan* har, och vilka tvetydigheter och missförstånd de kan ge upphov till. Tolkningen görs med utgångspunkt i den systemisk-funktionella grammatiken (SFG) och enligt den grammatik som presenteras av Halliday & Matthiessen (2004).

Denna undersökning baserar sig på mitt avhandlingsmaterial, som beskrivs närmare i Lassus (2006b). I föreliggande analys har jag använt de finlandssvenska broschyrerna *Förmåner till barnfamiljer* 2004 och den omskrivna broschyren *Förmåner till barnfamiljer* 2006 samt de sverigesvenska broschyrerna *Barnfamilj* 2004 och *Blivande förälder* 2006. För ordfrekvensernas del ingår dessutom andra sverigesvenska broschyrer och faktablad från 2003–2006, t.ex. *Föräldraförsäkring* 2004, samt finlandssvenska och sverigesvenska broschyrer som behandlar bostadsbidrag. Det tryckta sidantalet i den kvalitativa analysen (vilken även fungerar som underlag för diagrammen) uppgår till 64 finlandssvenska sidor och 40 sverigesvenska sidor, antalet ord är totalt 15 711 i det finlandssvenska materialet och 8 580 i det sverigesvenska materialet (se tabell 1).

Tabell 1. Det undersökta materialet.

Broschyrenamn	Antal sidor i den tryckta broschyren	Antal ord i broschyren*	Antal satser med <i>kan</i> **
Försäkringskassan (2004) <i>Barnfamilj</i>	22 (inkl. innerpärm)	4 324	80
Försäkringskassan (2006) <i>Blivande förälder</i>	18 (inkl. innerpärm)	4 256	86
Folkpensionsanstalten (2004) <i>Förmåner till barnfamiljer</i>	32 (exkl. pärm)	8 622	100
Folkpensionsanstalten (2006) <i>Förmåner till barnfamiljer</i>	32 (exkl. pärm)	7 089	123

*Antal ord har räknats av programmet Microsoft Office Word 2003.

**Satserna med *kan* har excerperats med Monoconc/MP2.

Materialet har bearbetats till s.k. rena textfiler och med konkordansprogrammet Monoconc/MP 2 har alla satser med *kan* excerperats. I de fyra broschyrer som analyserats i detalj finns det totalt 389 satser som innehåller hjälpverbet *kan* och ett huvudverb, samt deltagare av något slag. Fördelningen på de olika broschyrerna framgår av tabell 1. Det blev totalt 166 sverigesvenska satser och 223 finlandssvenska satser. Dessa har sedan analyserats genom närläsning och för varje *kan* har fastställts vilken referent satsens subjekt har; är det en tilltalad eller omtalad läsare, institution eller en tredje part, för passiva satser den osynliga Aktören¹. Därtill har satsens huvudverb och dennas processgrupp fastställts. I förhållande till antal sidor i broschyren finns det i de sverigesvenska broschyrerna ca 214 ord per sida och drygt 4 satser med *kan* per sida, dessa kommer med ca 50 ords mellanrum. På motsvarande sätt finns det i de finlandssvenska broschyrerna ca 245 ord per sida, och satserna med *kan* är knappt 3,5 per sida, dessa kommer med ca 70 ords mellanrum. Trots den stora skillnaden i antal sidor och ord finns det nästan lika många *kan*-satser per sida, men satserna med *kan* kommer i det sverigesvenska materialet tätare än i det finlandssvenska materialet. Skillnaderna är ändå små.

Hjälpverb i materialet

I hela avhandlingsmaterialet finns en del modala hjälpverb. Bland de tjugo vanligaste verben återfinns de modala hjälpverben *behöva*, *böra*, *få*, *kunna*, *måste*, *skola*, *vilja*. Förutom dessa vanliga verb förekommer enstaka fall av modala hjälpverb som inte platsar bland de vanligaste verben. Alla hjälpverb är inte heller lika vanliga i de olika typerna av texter. T.ex. om vi tar hjälpverbet *måste* som har en starkt tvingande innebörd är det rätt vanligt i de sverigesvenska faktabladerna och de äldre sverigesvenska broschyrerna (ca 0,3 % relativ förekomst) medan det är något mindre frekvent i de nya sverigesvenska broschyrerna (ca 0,14 % relativ förekomst) och i det finlandssvenska materialet (ca 0,10–0,13 % relativ förekomst). *Bör* finns bland de vanligaste verben enbart i gruppen med finlandssvenska broschyrer från 2003. De översatta broschyrerna (2004) och omskrivna broschyrerna (2006) har inte verben med bland de tjugo vanligaste verben.

Verbet *kunna* finns bland de vanligaste verben i alla broschyrer. Det är det vanligaste verben bland de finlandssvenska, omskrivna broschyrerna med läsartilltal från år 2006, och det näst vanligaste eller tredje vanligaste bland de övriga. Den relativa förekomsten av *kunna*, i de flesta fall i formen *kan*, rör sig mellan 1,5–1,9 %, den högsta relativa förekomsten finns i de

¹ Inom SFG innebär Aktör ungefär detsamma som Agens/Agent i SAG.

situationsbaserade sverigesvenska broschyrerna. Det är alltså motiverat att se närmare på användningen av *kan*. Andra verb som har en relativ förekomst över 1 % är *vara*, *ha*, *få* och i några finlandssvenska broschyror även *betala*.

I konkordansprogrammet kan man få fram kollokat till *kan*, dvs. ord som är vanliga tillsammans med verbformen eller sådana ”grannar” till ordet som ofta förekommer tillsammans med det (Barlow 2003: 111). Eftersom korpusen är liten och kollokationsbegreppet är mångfacetterat väljer jag att kalla dessa ordpar för samförekomster². De verbformer som finns som samförekomster till *kan* är t.ex. *tas* (*ut*) och *få* i det sverigesvenska materialet och *ansöka*, *söka* och *betalas* i det finlandssvenska materialet. Andra samförekomster till *kan* är t.ex. *du*, *man* och *om*, dvs. tilltal och omtal av läsare samt bisatsinledare, och också verbpartiklar.

Samförekomsterna till *kan* speglar den verksamhet (”field” inom SFG) som broschyrerna skrivs för; någon ansöker, får, tar ut och betalar. Vidare speglar de de relationer (”tenor” inom SFG) som förekommer i broschyrkommunikationen, nämligen institutionen som talar till eller om läsaren med *du* och *man*. Att *kan* är så vanligt speglar i sin tur kommunikationssättet (”mode” inom SFG, de svenskspråkiga termerna är hämtade från *Nordisk SFL-terminologi*).

Teoretisk bakgrund

Systemisk-funktionell grammatik ligger som grund för denna analys. Jag följer *An introduction to functional grammar* av Halliday & Matthiessen från 2004, samt ”arbetsboken” till tidigare upplagor: *Working with functional grammar* av Martin et al. Jag har även tagit del av olika nordiska tillämpningar av teorin (Andersen et al. 2001, Holmberg 2002, Karlsson 2004 och 2005, Lindqvist 1997, Maagerø 1998).

Då det gäller den svenska grammatiken finns det ännu ingen fullständig systemisk-funktionell beskrivning av svenskan. Därför följer jag rätt långt den traditionella beskrivning som ges i Svenska Akademiens grammatik, SAG, då det gäller särdragen i svenskan och beskrivningen av verbet *kunna*.

Det finns dock en grundläggande skillnad i synsätt mellan SFG och SAG. SAG utgår från grammatiska regler, lexikon, syntax och en språkbeskrivning där tonvikten ligger på uttrycksstrukturen och där betydelsen är sekundär (SAG 1: 41). Den systemisk-funktionella grammatiken tar istället sin utgångspunkt i de olika nivåerna eller metafunktionerna i språket vilka alla påverkar varandra. Betydelse uppstår i kontexten dvs. i en verksamhet

² För en begreppsdiskussion om kollokationer, se Malmgren (2002) och Martola (2006).

med vissa relationer och kommunikationssätt. Metafunktionerna är tre till antalet: den ideationella, interpersonella och textuella metafunktionen. Dessa bidrar på olika sätt till betydelskapandet. En bygger upp en erfarenhetsmodell eller grammatisk struktur (den ideationella), en utgör den sociala och kommunikativa dimensionen i språket (den interpersonella) och en gör uttrycket relevant i sin kontext (den textuella) (se närmare Halliday & Matthiessen 2004). Att separera de tre går inte, men tonvikten i analysen kan ligga på en eller flera nivåer. Någon närmare genomgång av SFG kommer inte att ges i detta sammanhang, allmänna översikter av processtyper och deltagare ges bl.a. i Karlsson (2004), Lassus (2006c) samt ovan nämnda verk. Analysen ligger i föreliggande artikel på den interpersonella nivån och framför allt i modalitetssystemet.

En mångsidig genomgång av verbet *kunna* finns i Svenska Akademiens grammatik, del 4, s. 298–304. Min utredning nedan av de funktioner som verbet *kunna* har i svenskan baserar sig på detta avsnitt i SAG. Där ges verbet tre huvudbetydelser: epistemisk, deontisk och potentiell, samt en irreell eller hypotetisk betydelse (anges med *skulle kunna*, *skulle ha kunnat*) vilken inte kommer att behandlas här eftersom det inte finns i materialet. Det är viktigt att komma ihåg att också SAG poängterar följande: ”Mellan de olika betydelseerna av *kunna* är gränserna ofta oklara” (SAG 4: 298). Den epistemiska betydelsen står för en logisk eller teoretisk möjlighet att något ska ske. I dessa fall ska satsen gå att parafrasera med ”kanske” eller ”det är möjligt”. Den deontiska betydelsen anger en tillåtelse, eller en indirekt befallning eller vädjan. Då satsen anger tillåtelse ska den gå att parafrasera med ”få”. Den potentiella betydelsen anger uppfyllda förutsättningar eller inlärd/medfödd förmåga av något slag. Den potentiella betydelsen kan anges subjektorienterat eller subjektsautonomt.

Inom SFG finns det fem olika kategorier av modalitet med kongruent realisering³. I Martin et al. (1997: 68–70) presenteras kategorierna som *probability*, *usuality*, *obligation*, *readiness: inclination* och *readiness: ability*. Kategoriseringen bygger på de engelska modala hjälpverben. Alla modala hjälpverb i engelskan kan uttrycka de fyra första kategorierna. I den sista kategorin kan endast *can/could* användas. Det svenska *kunna* motsvarar flera av de engelska modala hjälpverben, bland annat *can/could* och *may/might*. De fem kategorierna kommer därför att utgöra en utgångspunkt för tolkningen av *kan*-satserna, och den traditionella indelningen i SAG får utgöra den andra utgångspunkten.

³I en kongruent realisering menar talaren eller skribenten det hon eller han säger eller skriver bokstavigt, utan metaforer eller bildliga uttryck. Metaforer och bildliga uttryck förekommer i metaforisk realisering.

Kategorierna har översatts till de nordiska språken (se *Nordisk SFL-terminologi*). De fem kategorierna är: sannolikhet (probability), vanlighet (usuality), förpliktelse (obligation), förmåga: böjelse (readiness: inclination), förmåga: kapacitet (readiness: ability). Översättningen till svenska vållar problem för några av kategorierna. *Probability* kan stå för både sannolikhet och möjlighet, och i terminologin anges att sannolikhet är den föreslagna termen på svenska, medan danskan och norskan har både sannolikhet och möjlighet. I svenskan betyder *möjlig* enligt Svensk ordbok "som kan tänkas förekomma" och *sannolik* "tämligen trolig", dvs. det som är möjligt är mindre vanligt än det som är sannolikt. Då det gäller verbet *kunna* tar jag fasta på karakteriseringen i SAG (4: 298) att verbet har en tydlig betydelse av möjlighet, och föreslår därmed att också den svenska översättningen av termen kunde ha med både möjlighet och sannolikhet som namn på kategorin *probability*. För kategorin förpliktelse (obligation) gäller att man på norska och danska också talar om nödvändighet. Enligt Svensk ordbok innebär *förpliktelse* en skyldighet med tillägget "som man frivilligt ålagt sig" medan *förpliktad*, *förpliktad* och *förpliktande* inte har något tillägg om frivillighet. Nödvändighet betyder det att något "inte kan avvaras", enligt Svensk ordbok. Ordboken tillägger att det inte kan avvaras i ett visst sammanhang och att det finns en föreställning om tvång eller motsvarande. Också för denna kategori kunde det finnas skäl att följa de nordiska grannspråken och tala om både förpliktelse och nödvändighet. För det engelska *inclination* ger *Nordisk SFL-terminologi* motsvarigheten böjelse. Eftersom jag finner det tveksamt att en institution skulle ha en så mänsklig karaktär som en "böjelse" väljer jag i denna artikel att tala om benägenhet, kategorin *readiness: inclination* blir alltså här förmåga: benägenhet. Den sista kategorin *readiness: ability* saknar för närvarande en skandinavisk motsvarighet och jag föreslår här förmåga: kapacitet.

I SAG definieras modalitet närmast som talarens/skribentens förhållnings-sätt till satsens sanningshalt, önskvärdhet eller motsvarande. Denna kan realiseras genom satsadverbial och modala hjälpverb. Bland annat Norman Fairclough och den kritiska diskursanalysen har kopplat ihop modalitet med makt, eftersom modaliteten också kan uttrycka samhörighet – eller motsatsen: distans och auktoritet (Fairclough 1992/2006: 158–162). Fairclough (1989/2001: 105) urskiljer två slags modalitet: relationell modalitet, där en deltagare har makt i relation till andra, och expressiv modalitet, där talaren/skribenten tar ställning till sanningshalten i utsagan eller möjligheten för utsagan att inträffa. Den expressiva modaliteten motsvaras av den traditionella grammatiska beskrivningen av modalitet medan analysen av den relationella modaliteten står för en kritisk tolkning av uttrycket.

Oberoende av vilken utgångspunkten är för en analys av *kan* är det självklart att det är svårt att tolka dess betydelse. I den analys som ges nedan har jag använt korta exempel och i samband med dem försökt ge så mycket information om den kringliggande kontexten som varit möjligt inom detta begränsade utrymme, för att på det sättet möjliggöra en rättvis bedömning av min tolkning. Analysen rör sig främst på den interpersonella nivån (enligt SFG). I varje exempel har understrukits satsens subjekt, den förekomst av *kan* som diskuteras i sammanhanget och huvud verbet.

Tolkningar av kunna

Den systemisk-funktionella grammatiken ger alltså fem kategorier av betydelse för *kan* vilka i denna undersökning motsvaras av sannolikhet och möjlighet (probability), vanlighet (usuality), förpliktelse och nödvändighet (obligation), förmåga: benägenhet (readiness: inclination), förmåga: kapacitet (readiness: ability) medan den traditionella grammatiken, som SAG får representera, ger tre betydelser för hjälperbet *kan*: epistemisk (logisk eller teoretisk möjlighet), deontisk (tillåtelse) och potentiell (förutsättningar eller förmåga) betydelse. Tolkningarna nedan tar alltså sin utgångspunkt i modalitetskategorierna i SFG, och kompletteras ställvis av betydelsekategorierna i SAG.

Sannolikhet och möjlighet

Om något är sannolikt, betyder det enligt Svensk ordbok att det är tämligen troligt. Ett test av tolkningen kunde vara att parafraasera med adverbialen *sannolikt* eller *antagligen*. I mitt material finns det gott om exempel på sats som kunde tolkas så att de uttrycker sannolikhet eller möjlighet. I det första exemplet handlar det om att vara ledig utanför den ledighet som täcks av föräldraförsäkringen, dvs. sådan ledighet som gravida kvinnor kan tvingas till på grund av omständigheterna på arbetsplatsen eller på grund av de graviditetsbesvär de har.

Du kan också vara ledig med ersättning från socialförsäkringen. (*Blivande förälder* 2006)

Tolkar man satsen så att den anger sannolikhet, menar man att institutionen ser det som sannolikt att den blivande mamman kan vara ledig och få ersättning från socialförsäkringen. Institutionen skriver ändå in *kan* eftersom kriterierna och begränsningarna kan göra att det inte är möjligt för alla

mammor att vara lediga med denna ersättning. Det torde dock ligga i både samhällets och institutionens intresse att trygga den blivande mammans och barnets hälsa. Väljer man att betona det möjliga tolkas exemplet ovan så att den blivande föräldern har möjlighet att vara ledig med ersättning från socialförsäkringen. Men denna tolkning är sekundär, i och med att ledigheten i detta fall inte beviljas alla utan enbart dem som uppfyller kriterierna.

Ett mindre klart fall av sannolikhet och möjlighet ges i följande exempel:

Du som har barn kan ha rätt till bostadsbidrag för barnfamiljer. (*Blivande förälder* 2006)

Ovan menar institutionen att det är möjligt och sannolikt att en förälder får bostadsbidrag. Detta är motiverat att poängtera eftersom många vuxna kanske inte kan få bostadsbidrag, men då de blir föräldrar gäller andra regler och det är plötsligt möjligt att få bostadsbidrag. Men eftersom det finns inkomstgränser och andra begränsningar för att få bidraget kan institutionen inte lova något. I det här fallet kan vi som har tillgång till andra faktakällor konstatera att över 250 000 hushåll i Sverige har under de senaste åren fått bostadsbidrag under området "ekonomisk familjepolitik". Då barnbidragsmottagarna är knappt en miljon kan man säga att drygt en fjärdedel av alla barnfamiljer får bostadsbidrag. (Uppgifterna framgår av Försäkringskassans *Årsredovisning 2005*.) En korrekt tolkning av satsen vore att endast tala om möjlighet i detta fall, eftersom tre fjärdedelar av barnfamiljerna inte får bostadsbidrag.

Av de traditionella indelningarna i SAG står den epistemiska betydelsen närmast den sannolika, i och med att SAG 4: 299 skriver att talaren gör en sannolikhetsbedömning i samband med användningen av ett epistemiskt hjälpverb som *kunna*.

Vanlighet

Många av satserna med *kan* kunde ses uttrycka vanlighet, då förstår jag *vanlig* utifrån Svensk ordbok som menar att det är något "som förekommer ofta", eller något som brukar vara fallet. Man kanske kunde tala om normalfallet. I följande exempel ger institutionen instruktioner om att söka bidrag. Instruktionen är både en instruktion och en rekommendation.

På samma blankett kan man samtidigt eller senare söka föräldrapenning och barnbidrag. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

Ovan är normalfallet, det vanliga, att man söker samtidigt både föräldrapenning och barnbidrag. Vill man så får man söka t.ex. barnbidraget också senare. Men institutionen rekommenderar detta förfarande eftersom det besparar både den sökande och institutionen extra arbete. Tolkningen av vad som är vanligt eller normalfall påverkas självklart också av tolkaren, så som i följande exempel. I exemplet informerar institutionen föräldrarna om föräldrautbildningen, och att den är till för båda föräldrarna och att de i detta fall har möjlighet eller tilläts att vara lediga från arbetet samtidigt och få ersättning.

Båda de blivande föräldrarna kan delta samtidigt i utbildningen och få föräldrapenning för samma tid. (*Blivande förälder* 2006)

En person som inte anser att båda föräldrarna borde delta lika mycket i graviditeten, förlossningen och vården av barnen kan tycka att satsen ovan anger något ovanligt och inte alls normalt. En sådan läsare kunde läsa detta som förmåga: kapacitet eller som förpliktelse och nödvändighet. Om man däremot anser att det är självklart och viktigt att båda föräldrarna deltar och att båda kan få föräldrapenning för föräldrautbildningstiden så tolkar man satsen ovan som något vanligt och ett normalfall.

Förpliktelse och nödvändighet

En av modalitetskategorierna är förpliktelse och nödvändighet. Det är inte många *kan*-satsar i det undersökta materialet som kan tolkas så att de skulle föras till kategorin förpliktelse och nödvändighet. En möjlig tolkning gavs i exemplet ovan. I exemplet nedan handlar det om det bidrag till anskaffningar för barnet som ges alla gravida kvinnor i Finland om de går på rådgivningsbesök, det som i Sverige kan jämföras med besök på mödravårdscentralen. Kvinnorna väljer mellan en låda med kläder och andra tillbehör eller en summa pengar.

Mamman kan välja antingen en moderskapsförpackning eller ett skattefritt penningbelopp på 140 euro. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

I exemplet ovan vill institutionen att mamman ska välja mellan den s.k. mammalådan eller en summa pengar. Detta val berör så gott som alla gravida kvinnor i Finland och det är möjligt att välja, dvs. grundbetydelsen i

verbet *kan* är uppfyllt, och tolkningen kunde föras till gruppen sannolikhet och möjlighet. Därtill är det nödvändigt att mamman väljer någondera så att institutionen vet vad den ska skicka mamman. Det är nästan en befallning från institutionens sida till mamman att uppfylla förpliktelsen att välja.

Förmåga: *benägenhet*

Gruppen förmåga har indelats i två olika slags förmågor. Den ena är förmåga i betydelsen att man har en *benägenhet* för något, enligt *Nordisk SFL-terminologi* "bøjelse" (se diskussionen ovan). I Svensk ordbok definieras *benägenhet* som "drivkrafter som verkar i angiven riktning" med tillägget att de leder till handling eller utveckling. Synonymer är enligt ordboken *bøjelse* och *tendens*. I fråga om *benägenhet* gäller att man tolkar satserna i materialet utifrån förhållandet i satsen och aktörernas intentioner att genomföra satsens proposition. I de exempel som ovan förts till de övriga grupperna kunde man också tolka en del satsar så att institutionen har en *benägenhet* att göra som satsen anger.

I följande exempel handlar det om vårdbidrag. Vårdbidrag beviljas till föräldrar som har barn som t.ex. är sjuka eller funktionshindrade, så att barnet ska kunna vårdas hemma. Bidraget betalas för en bestämd tid eller fram tills barnet uppnår en viss ålder och därmed börjar omfattas av andra bidrag.

Vårdbidraget kan beviljas för viss tid eller tills barnet fyller 16 år. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

I en tolkning utifrån *benägenhet* kunde satsen ovan bära budskapet att institutionen är villig att bevilja vårdbidraget och driva saken i den riktningen, bara kriterierna är uppfyllda. Det är den betydelsen alla antagligen vill läsa in, men en person som nekats vårdbidrag kan ha en annan syn på saken utifrån sin erfarenhet, dvs. att institutionen inte har *benägenhet* att bevilja vårdbidrag.

I de fall då den blivande föräldern har arbetat men nu t.ex. är arbetslös, studerande eller hemma med ett barn under ett år, kan institutionen vara flexibel och beräkna ersättningsgrunden, dvs. SGI (sjukpenninggrundande inkomst), enligt den inkomst föräldern hade före arbetsavbrottet. Detta konstateras i följande exempel:

I sådana situationer kan SGI fastställas på den inkomst som var aktuell före arbetsavbrottet. (*Blivande förälder* 2006)

I exemplet ovan anges att institutionen, eller handläggaren som dess representant, har en *benägenhet* att fastställa SGI på en annan inkomst. På detta sätt gynnas föräldern och uppmuntras till barnafödande trots att de ekonomiska förutsättningarna inte är de bästa.

Meningen kunde också tolkas så att den uttrycker sannolikhet och möjlighet. Före det aktuella exemplet har man i broschyren ställt upp en punktlista med de situationer då detta förfarande är möjligt, och efter att ha läst listan är det antagligen rimligt att tolka meningen som sannolikhet och möjlighet snarare än en *benägenhet*, i synnerhet om man är i en nämnd situation. Om kunden tolkar satsen utifrån uppfattningen om att det är mycket sannolikt att Försäkringskassan fastställer SGI på den andra inkomsten, kan det ge upphov till missnöje och missförstånd om så ändå inte sker.

I resonemanget har jag hittills utgått från att institutionen är avsändare och att läsaren är en blivande förälder, en kund eller klient. Men broschyrerna kan också i vissa fall användas internt så att läsaren är en handläggare, en person som är anställd av institutionen. Därför hävdar jag att satsen också kunde tolkas som en tillåtelse från institutionens sida. Institutionen tillåter att t.ex. handläggare som läser broschyren fastställer SGI på en annan inkomst i de fall som nämnts före exempelmeningen. Kommunikationssituationen där *kan* används är med andra ord flertydig.

Förmåga: *kapacitet*

Den andra förmågan uttrycker *kapacitet*. Det innebär att man har största möjliga förmåga att utföra den aktuella aktionen, men det finns ingen tendens åt välvilja eller ovilja. Det är en neutral förmåga i motsats till *benägenheten* som är en positiv förmåga. Då det gäller hjälperbetet *kunna* handlar det om förmågan att göra något, t.ex. cykla, simma, läsa e.d. I SAG kallas denna betydelse för potentiell betydelse (4: 301). Den potentiella betydelsen anger uppfyllda förutsättningar eller inlärd/medfödd förmåga av något slag. Den potentiella betydelsen kan anges subjektorienterat eller subjektsautonomt.

I mitt material finns det ingen egentlig neutral förmåga eller potentialitet, men vill man så kan man tolka vissa *kan*-satsar som uttryck för förmåga: kapacitet. Det kan dock bli något framtvingat. I följande exempel finns det ändå en tydlig förmåga:

Moderskaps-, faderskaps- och föräldrapenningens belopp kan uppskattas med ett beräkningsprogram som finns på webben www.kela.fi. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

Ovan hänvisas läsaren till webbsidan där hon eller han hittar ett beräkningsprogram där förmånssumman kan beräknas, dvs. det finns förutsättningar och en kapacitet att räkna ut förmånssumman med hjälp av programmet. Detta exempel är en av de få meningar som förmedlar en betydelse av potentialitet eller förmåga: kapacitet.

Diskussion av tolkningarna

Vad menar institutionerna egentligen då de skriver *kan*? Tolkningen av *kan* i broschyrerna måste göras i sin kontext, och tolkningen kan variera beroende på vem som läser texten och med vilka "glasögon" så att säga. Är läsaren en klient som är kritiskt inställd och osäker på sin sak kan denna tolka satser med *kan* så att de uttrycker mycket sannolikhet och förpliktelse från institutionens sida. Är läsaren däremot en klient som är överlag positivt inställd kanske denna tolkar meningarna så att de istället uttrycker en förmåga, vanlighet och villighet från institutionens håll. En anställd vid institutionen kan antagligen läsa *kan*-satserna på båda sätten. Dessutom har en anställd kanske erfarenhet från vad lagen säger och vad institutionens interna anvisningar och handledningar säger och kan därmed läsa in den, ur institutionens synvinkel, rätta tolkningen.

SAG skriver att då man använder (*du*) *kan* i deontisk betydelse, dvs. i fall av tillåtelse och hövlig uppmaning, betyder det egentligen (*du*) *får* men i en form som inte lika starkt markerar talarens auktoritet (SAG 4: 300). Det kan diskuteras om exemplen ur mitt material visar på en sådan, dold, auktoritet i samband med användningen av *kan*. I exemplet som gavs ovan under "Vanlighet" kan man läsa in en tillåtelse:

Båda de blivande föräldrarna kan delta samtidigt i utbildningen och få föräldrapenning för samma tid. (*Blivande förälder* 2006)

Läser man detta som en tillåtelse är betydelsen: "Båda de blivande föräldrarna får delta samtidigt...". Det att något beskrivs som frivilligt eller som om det fanns ett reellt alternativ – trots att det egentligen är nödvändigt eller rekommenderas starkt – är ett sätt att utöva makt, enligt den kritiska diskursanalysen. Då är det frågan om det som Fairclough kallat relationell modalitet (1989/2001: 105).

En annan läsning av *kan*-satserna i ett kritiskt perspektiv ger vid handen att institutionerna överför en del av ansvaret på kunderna genom att institutionerna verkställer utbetalningarna utifrån kundens ansökan och uppfyllande av kriterier. Institutionen blir en mellanhand mellan lagens ord och

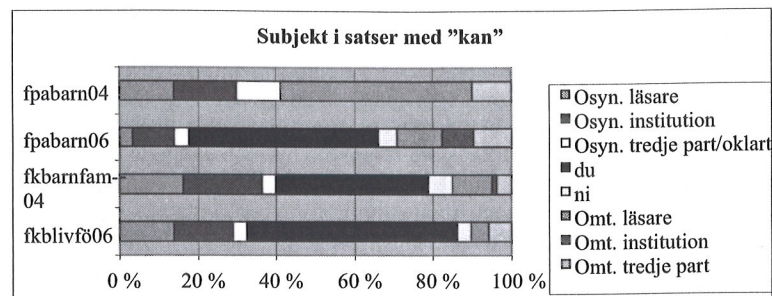
kundens kriterier. Kan kunden fylla i blanketterna på rätt sätt och påvisa att hon eller han är berättigad till bidraget så får kunden pengar. Om man skulle likna detta vid ett spel så är lagar och förordningar spelets regler som institutionen informerar om i egenskap av både domare och motspelare.

Ovan gavs en analys av betydelser hos *kan* med hjälp av den systemisk-funktionella grammatikens kategorier sannolikhet och möjlighet (probability), vanlighet (usuality), förpliktelse och nödvändighet (obligation), förmåga: benägenhet (readiness: inclination), förmåga: kapacitet (readiness: ability). Om analysen hade använt enbart de traditionella kategorierna epistemisk, deontisk och potentiell hade alla nyanser hos *kan* inte blivit tydliga. I det här fallet gav den systemisk-funktionella grammatikens kategorier en mer exakt bild av den faktiska användningen av hjälperbet *kan*. Meningarna analyserades på den interpersonella nivån i sin kontext vilket ledde till flera möjliga tolkningar. I sådana fall behövs fler kategorier än de mer överordnade kategorierna som den traditionella grammatiken erbjuder. Den systemisk-funktionella grammatikens styrka ligger i att alla tre nivåer i språket, den ideationella, interpersonella och textuella, förmedlar betydelsen. Betydelsen är inget som särskiljs utan situationskontexten påverkar valet av grammatiska kategorier. I det kommande avsnittet blir själva hjälperbet en bisak medan de subjekt som är förknippade till satser med *kan* analyseras.

Vem är det som kan?

Analysen av aktörer, deltagare, som ingår i satserna med *kan* görs med utgångspunkt i systemisk-funktionell grammatik. En analys av vilka deltagarroller som ges *du* och *man* presenteras i Lassus (2006c). Här ges en samlad översikt av vilka olika deltagare som ingår i de analyserade satserna, dvs. läsare, institution och eventuella utomstående parter. Deltagarna har grupperats enligt tilltal, omtal och eventuell osynlig Aktör i passiva satser, eller på annat sätt oklara deltagare.

I figuren nedan presenteras grafiskt det kvantitativa resultatet av den kvalitativa analysen av hur parterna i kommunikationen omtalas och tilltalas i satser med *kan*. De 389 satserna med *kan* analyserades. De aktiva satsernas subjekt grupperades i följande grupper: läsartilltal med *du*, läsartilltal med *ni*, omtalad läsare, omtalad institution och omtalad tredje part. De passiva satsernas Aktör grupperades i grupperna osynlig läsare och osynlig institution. Dessutom tillkom gruppen osynlig tredje part/oklart för passiva satser där Aktören är någon annan än institutionen eller läsaren och för de få aktiva satser i materialet där det inte finns någon Aktör, t.ex. *Det kan vara till exempel slitage på kläder....*

Figur 1. Subjekt som tilltalas och omtalas i *kan*-satser.

Figur 1 visar vissa skillnader mellan de olika broschyrerna. Den mest slående skillnaden är hur omtalet av läsare minskat i de finlandssvenska broschyrerna år 2006 jämfört med år 2004. Men andra tendenser kan också skönjas. I de finlandssvenska broschyrerna minskar också fallen av osynlig läsare samtidigt som fallen av omtalad läsare minskar och det direkta tilltalet ökar. Dessutom tillkommer ett helt nytt tilltal, nämligen ett pluralt tilltal som avser båda föräldrarna. Institutionen blir samtidigt mer synlig då omtalet av institutionen ökar. I det sverigesvenska materialet är skillnaderna mellan de två olika broschyrerna från år 2004 och 2006 rätt små. Men det direkta läsartilltalet i singular är något större år 2006 samtidigt som omtalet av läsare är en aning mindre, liksom det plurala läsartilltalet. *Kan*-satserna där institutionen är osynlig är färre år 2006, men de få *kan*-satser där institutionen omtalas år 2004 finns inte i broschyren från år 2006. Läsaren står alltså i subjektsposition i två tredjedelar av *kan*-satserna medan institutionen mera sällan nämns utan står vanligare som osynlig Aktör i passiva satser.

Tilltalet av läsaren sker med *du* och *ni*, pronomenet i andra person plural avser båda föräldrarna. Inget "artigt" niande finns i broschyrerna utan då institutionerna skriver "ni" avser den "båda föräldrarna". Tilltalet med andra person singular kan avse antingen mamman eller pappan tillsammans eller någondera specifikt. I den äldre finlandssvenska broschyren från 2004 finns inga *du* i *kan*-satserna medan det i den finlandssvenska broschyren från 2006 finns rikligt med *du* i *kan*-satserna. Detta beror på att broschyrerna skrevs om under 2006 för att ha direkt tilltal med *du* (se Lassus 2006a). Tilltalet av läsare är relativt sett störst i broschyrerna från 2006, men skillnaderna mellan de läsartilltalande broschyrerna är små. Den största skillnaden i absoluta tal finns mellan duandet i den sverigesvenska broschyren från 2004 som har 31 *du*, och den finlandssvenska från 2006 som har 59 *du*. Men

talen är knappt jämförbara eftersom antalet *kan*-satser också är större i den finlandssvenska broschyren.

I exemplen nedan visas hur man använder läsartilltal med *du* och *ni* i två sverigesvenska broschyrer.

Läsartilltal med *du*

Du kan ta ut föräldrapenning om du har graviditetsbesvär som exempelvis trötthet, svullna ben, allmän otymplighet och lättare ryggbesvär. (*Blivande förälder* 2006)

Läsartilltal med *ni*

Däremot kan ni vara lediga samma dag med exempelvis föräldrapenning för en halv dag vardera eller föräldrapenning samtidigt för två olika barn. (*Barnfamilj* 2004)

Omtalet av läsaren sker med nominalfraser som *en förälder*, *familjen*, *mamman*, *studerande* – men också med *man*. Jag har inte här särskilt de fall där omtalet och tilltalet kunde avse varje läsare och de s.k. specialfallen som t.ex. *studerande* utgör. Institutionen omtalas med institutionens namn, och övriga deltagare (tredje part) med nominalfraser som *en annan person än pappan* och *Kommunens socialförvaltning*. Omtalet av läsare är störst i den finlandssvenska broschyren från 2004 som saknar direkt läsartilltal. I broschyren används ofta *man* som långt fungerar på samma sätt som *du* i de sverigesvenska broschyrerna (se Lassus 2006c).

I exemplen nedan visas hur omtal av läsare görs med substantiv respektive pronomenet *man* i två finlandssvenska broschyrer.

Omtal av läsaren med substantiv

Båda föräldrarna kan inte samtidigt få föräldrapenning (undantaget förlängd föräldrapenning till flerlingsfamiljer, s. 9 och partiell föräldrapenning, s. 11). (*Förmåner till barnfamiljer* 2006)

Omtal av läsaren med "man"

Man kan också få moderskapsunderstöd för ett adoptivbarn om en adoptionsbyrå har utsett ett barn under 18 år att placeras hos adoptanten och om adoptivföräldern bor i Finland. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

Genomgången ovan av omtal och tilltal berör främst läsaren. En annan deltagare som omnämns i texterna är institutionen. I *kan*-satserna omnämns institutionen i rätt liten utsträckning, och ändå är institutionsnamnet ett ord som förekommer rätt ofta i broschyrtexterna. I den finlandssvenska broschyren från 2004 nämns inte *FPA* en enda gång i *kan*-satserna, trots att det är ett av de mest frekventa orden i texten. I de sverigesvenska broschyrerna nämns inte institutionen heller, men institutionens namn *Försäkringskassan* är inte lika vanligt i broschyrerna överlag. Det finns dock bland de tio vanligaste substantiven. Andelen "osynlig institution" är ändå rätt stor i alla broschyurer vilket visar att institutionen är en osynlig deltagare i satsen med *kan*.

Den finlandssvenska broschyren från år 2006 har den största förekomsten av institutionsnamn i *kan*-satsen. Ordet *FPA* förekommer tillsammans med *kan* samtidigt som andelen osynlig institution är minst bland de undersökta broschyrerna. I absoluta tal är dock skillnaderna små. Då den finlandssvenska broschyren år 2006 har skrivits om avseende läsartilltal har man tydligen också gjort institutionen mer synlig i *kan*-satserna. Men eftersom *kan* är vagt och bär med sig ett osäkert slutresultat betyder detta inte att broschyrerna blivit tydligare avseende vad institutionen kan eller inte kan göra. Snarare kan detta vara en gardering från institutionens sida: institutionen lovar inget. Andelen omtalade tredje parter är ungefär lika, minst omtalade tredje parter finns det i den sverigesvenska broschyren från 2004.

I följande utdrag ges ett exempel på hur man i den finlandssvenska broschyren år 2006 använder institutionsnamnet *FPA* i en sats med *kan*.

Omtal av institutionen

I undantagsfall kan FPA betala barnbidraget till barnet själv när barnet har fyllt 15 år. (*Förmåner till barnfamiljer* 2006)

De osynliga deltagarna finns främst i passiva satsen, och det kan vara läsaren, institutionen eller någon tredje part som osynliggörs. Ibland har det varit oklart vem som är den osynliga aktören i en passiv sats. Andelen av osynlig läsare är minst i den finlandssvenska broschyren från 2006, detta speglar det rikliga duandet: både antalet och andelen *du* är större i den omskrivna broschyren än i någon annan broschyr i mitt material, detta med en relativ förekomst på ca 4 %. I de övriga broschyrerna är andelen osynlig läsare ungefär lika. En förklaring till skillnaden är att man möjligen i omskrivningen av den finlandssvenska broschyren aktivt har undvikit att använda omtal av läsare och istället använt direkt tilltal där det har gått att göra det, med en "överanvändning" av *du* som resultat. Andelen osynlig institution är ungefär lika stor i alla undersökta broschyrers *kan*-satsen. En

osynlig tredje part eller en *kan*-sats där den handlande är oklar finns i alla broschyurer, men oftast i den finlandssvenska, översatta, broschyren från 2004. I de broschyurer som skrivits direkt på svenska har man få osynliga tredje parter eller oklara aktörer.

Läsaren osynliggörs

Dessa dagar kan alltså inte avstås till den andra föräldern. (*Blivande förälder* 2006)

Institutionen osynliggörs

Vårdbidraget kan beviljas för viss tid eller tills barnet fyller 16 år. (*Förmåner till barnfamiljer* 2004)

Oklar Aktör

Om ditt barn har ett gravt handikapp och får förhöjt vårdbidrag eller specialvårdbidrag kan ditt barn också få medicinsk rehabilitering för gravt funktionshindrade förutsatt att rehabiliteringen kan antas förbättra barnets funktionsförmåga. (*Förmåner till barnfamiljer* 2006)

I exemplet med en läsare som osynliggörs är det underförstått att en förälder avstår dagar till en annan förälder. Denna princip har förklarats tidigare i texten, men en rätt tolkning av meningen kräver att läsaren kommer ihåg att så är fallet.

I det andra exemplet, där institutionen osynliggörs, är det i broschyren tydligt att det är *FPA* som beviljar och betalar vårdbidrag om kriterierna uppfylls (jämför den tidigare diskussionen om samma exempel). Rubriken högst upp på sidan lyder *Vårdbidrag från FPA*. I följande mening står det dessutom att *FPA* avgör ärendet, dvs. det är tydligt vem som fattar besluten om vårdbidraget beviljas eller inte.

I det sista exemplet finns det två satsen med *kan*. Det är också värt att notera att hela meningen börjar med *om*, dvs. ett villkor. Först kommer alltså ett villkor, och sedan den första satsen med *kan* som anger en sannolikhet att institutionen ger möjlighet till rehabilitering, men förhoppningsvis också en villighet (vanlighet eller benägenhet) från institutionens sida att ge medicinsk rehabilitering. Men i slutet av den långa meningen finns ytterligare ett villkor som anges med *förutsatt att*. Och det är i den sista villkorssatsen som det är oklart vem det är som antar att barnets funktionsförmåga förbättras.

Den läsare-förälder som behöver denna information bäst befinner sig i en utsatt situation. Föräldrarna antar och hoppas sannolikt att rehabiliteringen ger resultat, liksom den som utför själva rehabiliteringen, och jag antar att

ingendera parten avses här. I beslutsprocessen finns förutom handläggaren också en läkare eller annan sakkunnig vars utlåtande eller "antagande" antagligen är det som avses. Meningsstrukturen här är villkor – gardering – villkor med gardering, det är frågan om en komplicerad mening. Om man studerar meningen kritiskt och med tanke på maktförhållanden kan man säga att institutionen här utövar sin makt gentemot medborgaren i och med att den komplicerade processens resultat döljs i en komplicerad meningsstruktur. Detta kunde kallas för ett fall av relationell modalitet (Fairclough 1989/2001: 105), dvs. institutionen utövar sin makt då den väljer att använda en komplicerad meningsstruktur.

Slutsatser

Hjälperbetet *kan* används ofta i broschyrer från socialförsäkringsinstitutioner, och fyller följaktligen en viktig funktion för broschyrproducenterna. Analysen tog sin utgångspunkt i de satser som innehåller *kan* och samförekomsterna med *kan*. Dessa togs fram med hjälp av konkordansprogrammet MP2. I det sverigesvenska materialet kombineras *kan* ofta med verben *ta* och *få*, medan *kan* i det finlandssvenska materialet ofta kombineras med verben *ansöka*, *söka* och *betalas*. Andra samförekomster var tilltalet och omtalet av läsaren och olika verbpartiklar och bisatsinledaren *om*.

I alla satser med *kan* i mitt material finns grundbetydelsen för verbet *kunna*, att något är möjligt. Dessutom är det vanligt att satser med *kan* går att tolka så att satsens utsaga eller proposition med sannolikhet, möjlighet eller vanlighet kan uppfyllas, eller att det finns en benägenhet att uppfylla utsagan. Mindre vanliga funktioner hos *kan* är att uttrycka kapacitet, förpliktelse eller nödvändighet att uppfylla satsens utsaga.

Den aktiva deltagaren i *kan*-satserna i broschyrerna är läsaren, föräldrarna. Detta framgår av analysen av omtal och tilltal i *kan*-satserna, där en omtalad, tilltalad eller osynlig läsare står i subjektsposition t.ex. som Aktör eller Mottagare i ungefär två tredjedelar av satserna. Institutionen är sällan handlande part i *kan*-satserna. Detta innebär att institutionens ansvar nedtonas, eller att ansvaret för att genomföra satsens utsaga påförs läsaren som porträtteras som den handlande parten i texterna.

Kan används i texterna för att inte lova för mycket, eftersom ett villkor för att förmånerna och bidragen utbetalas är att kunden, dvs. läsaren, uppfyller vissa kriterier. Då det finns rikligt med *kan* finns det därmed också många fall där texterna betonar att det är läsarens ansvar att uppfylla kriterierna. Också på detta sätt överför institutionen på läsaren ansvaret för de

verbhandlingar som ofta samförekommer med *kan*, nämligen att *ta*, *få*, *ansöka*, *söka* och *betala*.

Institutionerna använder rikligt med *kan* i sina broschyrer och de fungerar alltså som maktmedel. Dessutom fogar skribenterna in ytterligare garderingar i form av villkorsbisatser. Ofta har vi en *kan*-sats som säger att det är sannolikt eller möjligt att få en förmån förutsatt att vissa villkor uppfylls. Men institutionen kan inte lova detta, vilket är begripligt ur institutionens synvinkel. Flyttar man synvinkeln till den blivande föräldern så är det t.ex. obegripligt att den gravida kvinnan inte skulle kunna få havandeskapspenning och ha rätt att vara borta från arbetet, om arbetsmiljön innebär en risk för barnet och mamman, och arbetsgivaren inte förmår att tillfälligt omplacera den gravida arbetstagaren. På samma sätt är det med många av de andra exemplen i materialet: ur en lekmans synvinkel borde det vara självklart att alla som uppfyller kriterierna får bidrag.

För de allra flesta exempel ställer sig frågan: Finns det för föräldrarna eller institutionen ett reellt alternativ eller en verklig möjlighet att välja att göra på annat sätt? Det kan knappast ligga i institutionernas intresse att i broschyrerna profilera sig som institutioner som inte ger havandeskapspenning eller vårdbidrag och som inte beviljar föräldrapenning. Eftersom det uttryckligen står i broschyrerna att innehållet inte ska betraktas som lagtext, dvs. att broschyrerna inte ska tolkas som juridiskt bindande, sänder det motstridiga signaler att institutionerna ändå genomgående garderar sig med *kan* och villkorsbisatser. Detta kunde betraktas som ett kommunikationsproblem som beror på att institutionen använder både expressiv och relationell modalitet. Ett skäl till att problem uppstår är att *kan*-satserna samtidigt kan tolkas som uttryck för både expressiv och relationell modalitet, och att det därmed skapar tolkningsproblem hos de olika läsarna: för varje mening måste läsaren ta ställning till om den ska tolkas explicit som det står, eller om det i formuleringen är frågan om institutionens sätt att uttrycka sin makt.

Institutionens utgångspunkt kanske är att det finns en grundläggande benägenhet för att bidragen beviljas och att den vanligen, sannolikt och möjligt beviljar dem och att man har en förmåga att vara flexibel. Men eftersom det finns en hel del inlindningar och garderingar kanske institutionen istället på ett indirekt sätt vill markera sin auktoritetsställning i förhållande till medborgaren, läsaren. Maktförhållandet är ju en realitet: läsaren är ekonomiskt beroende av institutionen.

Läsarna utgör inte en homogen kategori, utan de kan ha mycket olika attityder till institutionen och dess makt. En läsartyp eller läsprofil kan vara den undergivna, dvs. läsaren kan tro att det är tveksamt att hon eller han kan söka eller få ett bidrag, och hon eller han närmar sig institutionen med stor auktoritetstro. Då behövs information som tydligt anger vad en förälder har

rätt till och tydliga uppmaningar att söka bidrag på rätt sätt. En annan läsartyp eller läsarpromulka kan vara en mer påstridig och medveten som tar sin utgångspunkt i att det är självklart att den sökande får de bidrag hon eller han har rätt till, och närmar sig institutionen med denna självsäkerhet. I det fallet kan det hända att föräldern blir besviken över att institutionen inte beviljar alla de förmåner hon eller han hade räknat med att få. Frågan är om broschyren kan förmedla informationen framgångsrikt från den auktoritära institutionen till de olika läsarnas vardag, där de viktiga frågorna är: vad får jag för bidrag, hur ska jag söka det/dem och hur mycket blir det totalt per månad – kan vår familj leva på det?

Litteratur

- Andersen, Thomas, Helm Petersen, Uwe, Smedegaard, Fleming (2001). *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense. Odense universitetsforlag.
- Barlow, Michael (2003). *Concordancing and Corpus Analysis Using MP 2.2*. Houston, Texas. Athelstan.
- Fairclough, Norman (1989/2001). *Language and power*. Second edition. Harlow. Longman/Pearson education.
- Fairclough, Norman (1992/2006). *Discourse and social change*. Cambridge. Polity press.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, Christian M.I.M. (2004). *An introduction to functional grammar*. Third edition. London. Arnold.
- Holmberg, Per (2002). *Emotiv betydelse och evaluering i text*. (Nordistica Gothoburgensia 24.) Göteborg.
- Karlsson, Anna-Malin (2004). Vad vill vi att kunden ska köpa? En diskursanalytisk studie av identifikationsmöjligheter i texter för butiksanställda. I: *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. Ny följd nr 14. Uppsala. S. 63–88.
- Karlsson, Anna-Malin (2005). Var finns betydelsen – i semantiken, i grammatiken eller i kontexten? Några reflektioner kring den systemisk-funktionella grammatikens begrepp grammatisk metafor. I: *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 44. Helsingfors. S. 89–105.
- Lassus, Jannika (2006a). Informationsbroschyrer i förändring. I: *Språkbruk* 1/2006. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors. S. 5–8.
- Lassus, Jannika (2006b). Synliggörs läsaren och avsändaren i broschyrer till barnfamiljer? I: *Svenskan i Finland* 9. Red. av Veikko Muittari & Matti Rahkonen. (Meddelanden från institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1.) Jyväskylä yliopisto. S. 102–111.
- Lassus, Jannika (2006c). Är du Ägare eller Gynnad? En analys av deltagare i myndighetsbroschyrer. I: Ledin, Per et al. (utg.) *Svenskans beskrivning* 28. *Förhandlingar vid Tjugoåttonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Örebro den 14–15 oktober 2005*. Örebro. Örebro universitet. S. 169–178.
- Lindqvist, Yvonne (1997). "Tuschrutningen" ur ett funktionellt grammatiskt perspektiv. Språkliga metafunktioner i den litterära tolkningens tjänst. I: *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. Ny följd nr 7. Uppsala. S. 115–130.

- Maagerø, Eva (1998). Hallidays funktionelle grammatikk – en presentasjon. I: Berge, Coppock, Maagerø (red.) *Å skape mening med språk. En samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan og J.R. Martin*. Oslo. Landslaget for norskundervisning/Cappelen Akademisk Forlag. S. 33–63.
- Malmgren, Sven-Göran (2002). *Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet 1800–2000*. ORDAT 15. Göteborg. Tillgänglig också på <http://spraakdata.gu.se/ordat/pdf/ORDAT15.pdf> (hämtad 16.11.2006).
- Martin, J R, Matthiessen, Christian M I M & Painter, Claire (1997). *Working with functional grammar*. London. Arnold.
- Martola, Nina (2006). *Konstruktioner och valens – verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Otryckt avhandlingsmanuskript ventilerat 16.11.2006.
- Nordisk SFL-terminologi*. Hämtad 13.11.2006 på <http://www.humaniora.sdu.dk/sfl>
- Norstedts stora svensk-engelska ordbok, Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000). Stockholm. 3 uppl.
- Port och portvakt* (2005). Samtal om socialförsäkring nr 3. Socialförsäkringsutredningen. Stockholm. Hämtad 06.11.2006 på http://www.sou.gov.se/socialforsakring/dokument/port_portvakt.pdf
- Svensk ordbok*. 3 rev. uppl. Göteborg. Norstedts.
- SAG = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik 1–4*. Stockholm.
- Årsredovisning 2005*. Försäkringskassan. Stockholm.

Material

- Förmåner till barnfamiljer* (2004). Folkpensionsanstalten.
- Förmåner till barnfamiljer* (2006). Folkpensionsanstalten.
- Barnfamilj* (2006). Försäkringskassan.
- Blivande förälder* (2006). Försäkringskassan.

Abstract

This article deals with the use and meaning of the Swedish modal auxiliary *kan* (can, may) in social insurance institution brochures. The overall aim is to study the communication taking place in information brochures. In the brochures, the social insurance institutions give information and instructions to clients, in this case parents or parents-to-be. The analysis is done in a systemic-functional tradition following Halliday & Matthiessen (2004), and with a critical discourse analytical perspective influenced by Fairclough (1989/2001, 1992/2006) and his notions of relational and expressive modality. The analysis of *kan* is primarily qualitative, but some quantitative data is also provided. The material consists of two Sweden-Swedish brochures on benefits to families and two corresponding Finland-Swedish brochures.

The article gives examples of previous research on the meaning of *kan* in the classical grammatical tradition, and emphasizes the ambiguousness of the verb. As the verb is one of the most frequent words in the material it is relevant to study its function and meaning in this particular genre of information brochures.

The theoretical framework introduced relies on previous Scandinavian research on non-fiction texts and on applications of systemic-functional grammar on Scandinavian languages (Andersen et al. 2001, Holmberg 2002, Karlsson 2004 and 2005, Lindqvist 1997, Maagerø 1998). As for the modal auxiliaries, the analysis relies on the theory outlined in Martin et al (1997), and my application of it on the current material. The modal categories used in the interpretation of *kan* are *probability*, *usuality*, *obligation*, *readiness: inclination* and *readiness: ability*. The analysis shows that the meaning of *kan* in the material is often that of *probability*, *usuality* and *readiness: inclination*, but *kan* almost never means *obligation* or *readiness: ability*.

Another part of the study focuses on who is the subject referent in clauses with *kan*. Is it the reader approached directly by *du* (you) or indirectly with a noun? Or is it the institution: visible (mentioned by name) or invisible (in a passive clause)? Or is it some other participant? The analysis shows that the common subject referent in clauses with *kan* is the reader, while the institution is rather invisible in the clauses with *kan*.

It is clear from this analysis that the primary meaning of *kan*, that of a possibility, is visible in the material. But as the auxiliary is ambiguous the frequent use of it functions as a tool for power from the part of the institution against the client. The article argues that less ambiguity should be tried to obtain by using less of the auxiliary *kan* in institutional communication.